

Finta Éva

Fáy András életének zempléni vonatkozásai

Bizonyos tekintetben nemcsak különös, hanem szerencsés famíliába is született Fáy András. A család Abaújból származik, ám ez az ága Pest megyébe került a 16. század tájékán. Az apa, Fáy László ötezer hold birtokosa volt. A gyermek Fáy András mégis Zemplén megyében, Sátoraljaújhelytől kb. 30 km-re látta meg a napvilágot, egy kis faluban, Kohányban. A falucska Gálszécs mellett volt található, bár ez idő tájt a térképek nem jegyzik. Gálszécs azonban már a 15. században jelentős település, amely egy képzeletbeli derékszög csúcsára esik Kassa és Sátoraljaújhely között.

Kohány lakossága ruténokból állt, akik a görög katolikus vallást gyakorolták. Badics Ferenc 1890-ben kiadott munkájában részletes leírását adta annak a környezetnek, amelyben Fáy megszületett. „A falu közepén ős vadgesztenyék árnyékában áll a Kácsándy-kastély, melynek kínai fákkal és alakokkal díszített szobájában született 1786. május 30-án.” – írja a szerző.¹ A kohányi kastély az apa első feleségének, Kácsándy Erzsébetnek volt a hozomány, aki azonban kilenc évi házasság után elhalálozott. Négy gyermeket hozott világra, közülük a két lány érte meg a felnőttkort. T. Erdélyi Ilonánál olvashatjuk: „A három „Kácsándy-kisasszony” kassai háza szolgált Kazinczy Ferenc „kassai érzelmek iskolájának” színhelyéül.”² Erzsébet volt a legidősebb, „Süsie” és „Tercsi” a korabeli rokokó szalonok üdvöskéi, s közülük Süsie Kazinczy beteljesületlen szerelme, aki végül az erdélyi Gyulai Ferencet választotta férjéül. Ebben a rokonságban szinte minden szereplőnek van irodalmi vonatkozása. A negyvenéves korában elhunyt Teréz, gróf Rhédey Lajosné volt ugyanis az a gyászos emlékezetű hölgy, kinek búcsúztatóját Csokonai írta *A lélek halhatatlansága* címmel, s akinek temetése kapcsán végzetes betegsége kiújult.³

Fáy László a gyászév letelte után feleségül vette a gálszécsi Szemere Krisztinát, Szemere László lányát, akivel Nógrád megyei birtokrészt is kapott. Az új házasság azonban még egy ideig a Kácsándy-kastélyban éltek, Andráson kívül még két gyermekük született itt. Ám a másik nagyapát ki kellett segíteni a cserháti dombok között lévő birtok gazdálkodásában, ezért Fáy László Gombára költözött családjával. András nevű gyermeküket nem vitték magukkal, őt a gálszécsi nagyszülőknél hagyták, ahol kezdettől nevelkedett. Feltehetően kicsinek és gyöngének találták a gyermeket a hosszú utazáshoz, költözködéshez, a változásokhoz. Badics Ferenc könyve tudósít bennünket arról, hogyan számoltak be a nagyszülők a fél éves gyermek állapotáról szüleinek: „A kis Andriska Isten kegyelméből friss, már foga is van, már jó táncos az új cipőkben, nem kell rajta gondolkodni, van és leszen is reá gondunk.”⁴ Fáy András tehát Gálszécsen töltötte gyermekkorát, még akkor is, amikor nagyapja, Szemere László elhalálozott, s mostoha nagyanyja gondjaira maradt. A rutén környezet azonban nyelvhasználatát a későbbiekre nézve is meghatározta. A pontatlanul tótosnak nevezett, valójában szlávos nyelvjárást felnőtt korában

1 tudomány és társadalom

sem tudta teljesen levetkőzni. Játsszótársa négy éves korától ugyanis egy rutén fiúcska volt, a kertész gyermeke. A hat éves kislít nem írárták iskolába, Sárospatakról járt hozzá egy Péterfi nevű tanító. Ám az otthoni környezet nem kedvezett az oktatással némiképp együtt járó szigornak, s a gyermek Fáy nem sokra jutott a házitanítóval. Ezért hét évesen rendszeren beiskolázták Patakra, ahol mostohatestvére már „grammatista” volt, ahogy Badics Ferenc könyvéből megtudjuk.⁵ A két gyermekre a család egy magántanító segítségével akart vigyázni. Sinka Mihály azonban, aki ezt a feladatot elvállalta, mély és keserű nyomokat hagyott a kisdíák lelkében. T. Erdélyi Ilona megkockáztatja azt a feltevést, hogy talán éppen ez a bánásmód keltette fel benne a későbbiekben a pedagógia iránti érdeklődést. Sinka Mihály nevelői tudománya ugyanis a mogyorófavesszőben találtatott, amit gyakran suhintgatott is elrettentő vagy oktató szándékkal. Később alighanem az ő alakját ismerhetjük fel Fáy *Közös ház c.*, a maga idejében igen népszerű színművében,⁶ de *A jó tanító* című epigrammájában is.

Patak ekkoriban kiemelt helyet foglalt el az oktatásban. A reformáció idején alapított kollégium a felvidéki protestantizmusnak adott helyet, s itt képezték a vidék papjait, tanítóit. 1793-tól, amikor Kövy Sándorral az élen a magyar jogtörténetnek is tanszéket állítottak, a pataki főiskola komoly kihívást jelentett Debrecennek.⁷ A 18. század utolsó évtizedében még a latin volt az oktatás és a társalgás nyelve. Ám a világesemények híre Patakra is eljutott, s a diákság a magyar köztársaság eszményképével öltötte magára apái ruháját és ősei nyelvét. A latin tartotta helyét az oktatásban, de már találtak módot és alkalmat a magyar nyelv ápolására is. Ebbe a világba csöppent be hét évesen a városban lakó „publicus diák”-ként Fáy András. Minden hatott rá, és mindent megtanult, amit a világtól távol eső, kb. ötezer lelkes kisvárosban megtanulhatott. Igaz, szép mozgást, elegáns beszédet itt nem igen látott. A diákok darabosak, vidékiesek voltak, mint ő maga, de nagyanyja házánál felfigyelt Kazinczy finom modorára, könnyed társalgási stílusára, s ez is hatott rá. A rokon Kazinczy másban is példát jelentett számára. Megtanulta verseit, s a német és a francia nyelv iránt is általa kezdett érdeklődni, bár Patakon ennek az ismeretnek csak alapjait rakhatta le. Új magántanára is lett Kovács István személyében, aki több empátiával foglalkozott a gyermekkel, s az iskolai tananyagon túl is odafigyelt rá. Felfedezte készségeit, s gondja volt azok ápolására. A főiskola híres kórusába nem tudta bejuttatni, de Badics Ferenc szerint szerzett egy cigányprímást, aki tanította hegedülni.⁸ Az iskola minden szigora és zártsága mellett is sokfelé nyitott kaput a szellemnek. Igaz, a kollégiumi életforma szigorú és puritán volt. Reggel hétre kellett megjelenni, a szerda és a szombat szünnap volt. Télen többször megfázott a diák, míg a sáros utcákon eljutott a kollégiumba. Fáy is gyakran betegeskedett az első években, de előmenetelével és magatartásával nem volt baj. Első helyre került az osztályban. Tizenkét évesen néhány hétig beteg tanárát, a tankönyvíró Gelei Józsefet is helyettesíthette a katedrán.

A Patakon diákoskodó Fáy gyerekek 1794-ig Gálszécsen töltötték a rövid szüneteket, s csak aratás idején utaztak szüleikhez Gombára. Ennek az életformának a nagymama halála vetett véget. Ezt követően télen is Pest megyében töltötték a szünidőt, ami meglehetősen kalandos utazásokat jelentett. A szülők a nyári vakációban összeállították a fiúk egész évi ruhatárát, s azon csak a következő nyáron változtattak. Takarékosra és egyszerűsége nevelték ezzel a fiúkat, akik a tanév közben maguk oldották meg ruháik karbantartását, javítását. Mai felfogásunk mellett ez elég különös, mivel az apa minden évben bőkezűen adakozott a kollégium javára.⁹ Szállásukat és étkezésüket is puritán

módon oldotta meg a család. Dávid Péter kántornál laktak, s itt is étkeztek. Kéthavonta ugyan kaptak „utánpótlást” Kohányból, de rendszeres táplálkozásuk épp olyan szegényes volt, mint a kollégiumi konyhához szokott diákoké.

Ebben az iskolarendszerben alapvető volt a tisztelet és a hierarchia. A kisebbek engedelmeskedtek a nagyobbaknak, a magántanítók 2-3 havonta bemutatták tanítványukat a „nagytanároknak”, akik figyelemmel kísérték a kisebbek magaviseletét, tanulmányi előmenetelét. Fáy még öregkorában is emlékezett arra a megilletődött tiszteletre, amit tudós tanárai jelenlétében érzett. 1799-ig tanult Patakon, ahol elvégezte a korabeli elemi és gimnáziumi osztályokat, amelyeket a kor latin néven így tartott nyilván: lector, coniugista, grammata, syntaxista, rhetor, poeta és logicus évfolyam. Alsóbb osztályokban esküdt diákok voltak az oktatói, a négy felső osztályban Váradai Pál és Gelei József tartozott a „humanorium professzorai” közé.¹⁰

1799-ben unokatestvéreivel, Szemere Pállal és Szilassy Lászlóval Pozsonyba ment tanulni az evangélikus líceumba, leginkább a német nyelv elsajátítása végett. Szemerevel közös szállása is volt. Négy évet töltött itt, s közben kitűnően megtanulta a nyelvet. De másban is jelentősen előrelépett. A német nyelvű polgárváros a kor művelődési központja volt, s így minden divatos írótól olvasott, minden kulturális és társadalmi mozgást figyelemmel követett. Lafontaine, Wieland, Iffland, Jean Paul (Friedrich Richter) művein és szellemén töltekezett, s a városi életformával is megbarátkozott. Érdeklődni kezdett a rajzolás iránt, s hegedülni is tovább tanult Lavotta Jánostól, hogy később a zeneszerzéssel is megpróbálkozzon.¹¹ 1802 májusában összeült a diéta, s Fáy is a politikai élet bűvkörébe került. Országosan ismert követek szónoklatait hallgatták az ifjak a karzatról. Ennek a tapasztalatának később, amikor visszatért Patakra filozófiát majd jogot tanulni, nagy hasznát vette. A főiskolai anyagok tanúsága szerint Fáy 1803 és 1805 között végzett ismét stúdiumokat. A teológiát Porkoláb István, a latint Szombathy János, a filozófiát Rozgonyi József, a statisztikát, magánjogot és politikát Kövy Sándor tanította. Szemerevel együtt hallgatta e tárgyakat, s a nem tógás diákok összeírásánál 1804-ben ott találjuk a névsorban Szilassy Lászlót is. A három unokatestvér tehát ismét együtt van. Kövy országos hírnévre szert tett módszert vezetett be, a gyakorlati törvénykezést. Létrehozott egy fiktív közigazgatási egységet, a „Pánczél-vármegyét”¹² ahol a tanulókat megválasztották fő- és alispánná, jegyzővé, szolgabíróvá. Királyi táblát is alkottak, ahová ügyvédek neveztek ki. Valóságos megyét épített fel tanítványaival, akik mire befejezték tanulmányaikat, teljesen készen álltak a feladatok betöltésére. Ez a módszer nagy varázssal hatott még a magasabb tisztségekben lévőkre is, mégis betiltották 1823-ban, mert Kövy és diáktestülete olyan igazi, társadalmilag érzékeny kérdésekhez nyúlt, mint pl. az adó és az újoncok megszavazása.¹³

Fáy eminens diákként a 4. helyet foglalta el a ranglétrán. Kövy vele korrepetáltatta a tanítványait, diáktársai pedig első alispánná választották. T. Erdélyi Ilona írja, hogy „a tanulásban éppúgy kitűnt, mint az énekben és a táncban”.¹⁴ Mozgalmas diákéveit azzal fűszerezte a szünidőkben és ünnepek idején, hogy Zemplénben, Abaújban, Borsodban végiglátogatta kiterjedt rokonságát. Így ismerte meg e vármegyéket s azok nemesi világát. 1803-ban történt vele két igen személyes és szomorú esemény. A súlyosabb, hogy édesanyja meghalt, a kellemetlen, hogy himlős lett. Ahogy Kazinczy beszámolt róla, betegségéből felgyógyult, ám a himlő „arcát elmocskolta, de szívében semmi himlő nem tevékárt, az tiszta”.¹⁵

1 tudomány és társadalom

Pataki élete 1805-ben valójában be is fejeződött. Pesten lett joggyakornok, s már csak alkalmanként tért vissza gyermekkorra és ifjúsága színterére, Zemplénbe, Patakra, amikor László nevű öccsét kísérete az iskolába vagy ment érte. Nem is volt más teendője ezen a vidéken. Bár kitűnő képesítéssel végzett, s az ügyvédi vizsgát is letette, sohasem lett ügyvéd. Már ifjan főszolgabíróvá akarták választani, de az ellenjelöltet alkalmasabbnak tartotta a tisztségre, s visszalépett. Pedig ő maga vallotta egy helyütt, hogy: „de nehéz megvallani az embernek, hogy más derekabb nála.”¹⁶ Pataki diákélete bizonyítja, hogy mindig szorgalmas és tehetséges tanulója volt iskolájának. Készségei igen szerteágazóak voltak, de mindenképpen kitűnt gyakorlati érzéke, praktikus természete. Annál meghökkentőbb az a szerénység, amivel pályája elején visszautasította a gyors sikert. Fáy tehát mindenekelőtt igen jellemes férfiú volt, aki a közérdeket saját érdekei fölé tudta helyezni.

Közhelyszámba megy nevének említése kapcsán, hogy tanító meséket, bölcseségeket írt, s nem is gondolnánk, mi mindennel foglalkozott még, képességeinek mekkora skálája színesítette személyiségét. Már ifjan verselt, bár a német szentimentalisták hatására természetével ellenkező mélabú öntötte el írásait, amelyet a későbbiekben igen távolinak érzett magától. Ettől függetlenül hatásos volt és népszerű, az olvasók kedvelték. Írt regényeket és színműveket, s ezekkel is nagy sikert aratott. Nagy hatással volt Széchenyire is, s 1820 és 1840 között Fáy Széchenyi mellett a közélet másik jelentős szereplője. Ő szervezte meg az első magyar pénzintézetet, agitált a Lánchíd megépítéséért. Egy ideig bankigazgató volt, de színházigazgatást és színházszervezést is vállalt. Szociális érzékenysége, empátiája okán foglalkozott a koldusok problémájával és a nőneveléssel is. Pedagógiai tevékenysége a gyakorlat felé terelte a teoretikus oktatást, a német minta ellenében a görögöt választotta. A természet törvényeire, a józan észre, az egyszerűségekre alapozott. Igazi bibliofil volt, s ez baráti kapcsolataiban is megnyilvánult. Saját könyveit díszes kötésbe öltöztette, ha baráti ajándéknak vagy cserealapnak szánta. Ojtozi Eszter írja: „nagy gondot fordított a saját könyvtárára és barátait is egyedi darabokkal lepte meg. A debreceni Egyetemi Könyvtár őrzi azt a több kötetes, bőrkötéses, aranymetszéses filozófia történetet, melyet Telepy Károly festőnek ajándékozott.”¹⁷ Kossuth megjelenéséig Fáy volt a pesti ellenzék vezére. Ő készítette elő az első magyar biztosító megeremtését. Értett a statisztikához, a valószínűség-számításhoz. 1831-ben az MTA tiszteleti tagjává választották, később három évig a Kisfaludy Társaság első igazgatója volt. Nem csoda, hogy kivívta közvetlen környezeté féltékeny és kissé ironikus megjegyzését, miszerint ő a „nemzet mindenese”. Unokatestvére, Szemere Pál ragasztotta ezt a jelzőt Fáyra, de Mikszáth Kálmán sokat finomított rajta. Egyik róla készült írásában megjegyezte, hogy ha nem Széchenyi kapta volna a legnagyobb magyar jelzőt, akkor az Fáy Andrásnak járna ki, mint ahogy a „haza bölcsé” rang is, amit már Deák Ferencre testált a közvélemény. Ezért Fáynak nem marad más, csak amit unokatestvére örökített rá: „a nemzet mindenese”.

Ez a nagyszerű ember, aki valójában korlátlan képességeivel bármilyen feladatot remekül el tudott látni, megtorpant az 1848-as forradalomban. Se mellette, sem ellene nem tudott állást foglalni. Ő, aki a folyamatos építés mellett kardoskodott, nem találta a helyét egy olyan történelmi feladatsorban, amely a rombolással kezdi a rendteremtést. Visszavonulása tétlenségre kárhoztatta. A szabadságharc bukása után új szelek fújtak, új tehetségek léptek a közéletbe, Fáy szerepe elhalványult. Utolsó, 78. születésnapján az irodalmi élet, a Kisfaludy Társaság tisztelgett a nagy múltú öreg előtt, hiszen egykor mozgalmas kultu-

rális és szalonélet folyt körülötte. Ám úgy halt meg 1864. július 26-án, hogy nekrológiájában Arany János egyszersmind egy letűnt világ előtt is fejet hajtott.

Utóélete a 20. század második felében sajnálatosan megkopott. Művei nem jelentek meg. 1941-ben Fáy András Társaság néven alapítottak művelődési egyesületet Szerencs székhellyel, amely 1948-ig működött. Első elnöke Farkas Andor, utolsó elnöke Újszászy Kálmán volt. Folyóirata, a *Zempléni Fáklya*, mindössze 11, ebből két összevont számot élt meg, s a háború miatt 1944-ben megszűnt.¹⁸ Fáy András sárospataki emlékművét Szathmáry Gyöngyi készítette, ez az iskolakerti szoborparkban áll. Egykori szálláshelyét a mai Kossuth utca 22. számú házon dombormű jelzi. Mindkét alkotást 1986-ban avatták fel.¹⁹

Fáy András közéleti gondolkodása, cselekvő természete mindig az aktuális feladat mellett jelölte ki a helyét, amelyhez a reformkor ideális keretet biztosított. Talán univerzális tehetsége, mindenben sikeres próbálkozásai „okolhatók”, hogy élete során tartósan nem maradt meg egyetlen foglalkozás, egyetlen életcél megvalósítása mellett sem. Életműve azonban így is egész és sok tekintetben példaértékű.

Jegyzetek

¹ Badics Ferenc: *Fáy András élete és művei*, MTA, Budapest, 1890, 1.o.

² T. Erdélyi Ilona: *Fáy András és kora*, in: *Fáy András: A Bélteky-ház*, s.a.r.: Horváth Zsuzsa, PPKE BTK, Piliscsaba, 2002, 356.o.

³ Vö: Takács Béla: *Csokonai Vitéz Mihály Rhédey Lajosné temetésén = Református Egyház, XXVIII. évf. 1976. 7. szám, 152-153.o.*

⁴ Badics: i.m. 10.o.

⁵ Badics: i.m. 17.o.

⁶ T. Erdélyi Ilona: i. m. 357.o.

⁷ Vö: Benda Kálmán: *A Kollégium története 1703-tól 1849-ig*, in: *A Sárospataki Református Kollégium története, Református Sajtóosztály, Budapest, 1981, 107.skk.o.*

⁸ Badics: i.m. 28.o.

⁹ *Fáy András egy 1813-as levele szerint édesapja évente 30 rénes forinttal támogatta a pataki kollégium professzorainak fizetését.*

¹⁰ Badics: i.m. 24.o.

¹¹ *Badics ezekről az évekről fontosnak tartotta megjegyezni, hogy olvasottságával is figyelmet keltett, így vált itt a nyelvtan- és szótáríró Márton József munkatársává.*

¹² *Ennek Patak egyik hegye lett a névadója, amelyet manapság a kavicsbányászat lassan eltüntet, csak Kövy vármegyéje őrzi nevét.*

¹³ *Benda: i.m. 108-109.o. 1827-ben Nádor vármegye néven ismét létrehozták.*

¹⁴ T. Erdélyi Ilona: i.m. 357.o.

¹⁵ *Kazinczynak Guzmics Izidorhoz küldött 1824. december 13-ai levelét idézi Badics: i.m. 43.o.*

¹⁶ *Idézi: Fenyvesi András: A sárospataki kollégium jeles tanítványai = Borsodi Művelődés, VI. évf. 3. szám, 1981. szeptember, 64.o.*

1 tudomány és társadalom

¹⁷ Ojtozi Eszter: Fáy András három könyvajándéka sajátkezű dedikációival = *Magyar Könyvszemle*, 2001. 1. szám, 138.o.

¹⁸ Vö: Farkas Andor: Szerkesztői előszó a Zempléni Fáklya első számához, 1941 = *Zempléni Múzsza*, I. évf. 3. szám, 2001. augusztus, 64-66.o.

¹⁹ Horkay László: Közkincsek. Sárospatak szobrai, domborművei, emléktáblái, Sárospatak, 1997, 32-33, 124-125.o.

Lány arckép